

УТОПИЧНИ БЪЛГАРИИ: ЛИТЕРАТУРНИ ПРОЕКТИ И ПОЛИТИКА

АВАНГАРДИЗЪМ И АНАРХИЗЪМ В БЪЛГАРИЯ ПРЕЗ 20-ТЕ ГОДИНИ НА 20. ВЕК. ЧАСТ ПЪРВА. ГЕО МИЛЕВ И СПИСАНИЕ „ПЛАМЪК“

Мария Георгиева, Софийски университет „Св. Климент Охридски“
Сирма Данова (научен ръководител)

Списание „Пламък“ ще нарека „тролът“¹ в публицистиката на 20. век в България. За това си има основания и ще ги обсъдим в настоящата беседа, но основното, което трябва да знаем за списанието е, че за краткия си живот от една година предизвиква такъв обществен интерес, че част от броевете му са изцяло конфискувани, самото то е забранено за издаване, а неговият редактор – Гео Милев – е осъден на „една година затвор и 20 000 лв. глоба“ (Янев 2005: 153). Присъда, която се оказва далеч по-пагубна, но да започнем от началото.

Редакторът на списанието Гео Милев е един от най-значимите български поети на 20-те години на 20. век. Известен е с отстояването на естетическите и гражданските си позиции и безкомпромисното си отношение към образците на българската, а и световната литература. Критиката го причислява към левите поети заради политическите му виждания и е канонизиран „като първостепенен български писател и културно-идеологическа фигура“ от социалистическия режим (Нанков 2005).

Като поет е познат на учениците с поемата „Септември“ – учебникарския пример за експресионистична поезия, на интересуващите се от литература – с недовършената си поема „Ад“, вдъхновена от едноименното произведение на Данте Алигиери, а на позадълбочените читатели – и с „Жестокият пръстен“ (първата издадена стихосбирка на поета) като един от многото поводи за културен спор относно модерната поезия, който се премества и на страниците на „Пламък“.

Поетическата същност на Гео Милев само се допълва от още по-противоречивото му амплуа на литературен критик и издател. Възпитан от най-ранна детска възраст в печетарския занаят от уважавания книжар и издател Милю Касабов, Гео Милев през целия си живот намира начини да повишава езиковите си умения (знае отлично английски, немски и френски език), както и литературния си кръгзор. И дори в моментите на смъртна опасност чете и работи неуморно по преводи и критически статии.

По времето на Първата световна война (1916 г.) Гео Милев е зачислен на военна служба край Дойран и е назначен като преводач заради отличното владение на няколко езика. Това е и една от причините, след като бива ранен смъртоносно в главата от вражески снаряд, да бъде спасен и лекуван в немска полева болница – в джоба на куртката му намират книгата „Немски поети“ (Янев 2005: 106-113) на друг български поет, ценител на немската култура, Пенчо Славейков. Интересно е също, че с военните си заплати и финансовата подкрепа на баща си Гео Милев започва издаването на списание „Везни“ – важно заради естетическата заявка, която дава в общественото пространство – да издава авангардни автори (Янев 2005:113).

¹ В смисъла на съвременното тролене в мрежите. Граничното поведение на Гео Милев (и компания), което често прелива и към анонимни текстове на списанието, цели да предизвика институциите по такъв начин, че те да са тези, превишили правомощията си.

Проблемите на Гео Милев с властта идват, когато през 1924 година започва да издава сп. „Пламък“. То излиза в периода 15 януари 1924 – 11 януари 1925 година в София, а списанието наистина успява да предизвика обществените устои и норми, тъй като още в „програмата“ си дава следната заявка:

Пламък ще бъде предимно списание за критика, като критиката не се ограничава само в рамките на чисто художествени въпроси, а се разпростре и върху всички значителни явления на обществения живот. (Пламък 1924)

Това определение става разковничето за всички противоречия около списанието, които в крайна сметка са определени като опасни за развитието на обществото и налагат неговото спиране.

„Пламък“ тотално отрича литературната традиция във всяко възможно отношение

Подборът на критически статии следва характерния за Гео Милев подход – всичко трябва да бъде изпипано до съвършенство. В броевете наблюдаваме систематичност, непозната на публицистиката в България през тези години (дори за „Мисъл“ – списанието, което се ангажира с автономизацията на литературата). „Пламък“ се издава редовно, дори в моментите на печатни забавяния и въпреки сложните за изработка елементи всеки брой следва конкретна тематика – брой 2 от 15 февруари 1924 г. е издаден в чест на смъртта на Ленин и е придружен с двуцветен негов портрет. (Удоволствие, прескъпо за онези години). Между другото, Гео Милев издава списанието с възможно най-качествените печатарски материали и прилага към повечето броеве множество цветни изображения.

В брой 4, издаден на 25 април, наблюдаваме текстове (художествени, преводни и критически), посветени под една или друга форма на Исус Христос. Както можем да се досетим, изборът на тема и тук не е случаен – той е съобразен с християнския празник Великден. Но каквото и да се публикува в сп. „Пламък“, то има ясна функция – да предостави на читателите информация, художествена литература и аргументи (литературна и социална критика) в подкрепа на неразривната връзка между изкуството и живота. Тази характерна особеност превръща списанието не просто в ляво ориентирано, защото по това време има и друга лява периодика. Превръща го в изцяло политическо, подчинено на една единствена гледна точка. За разлика от другото издавано от Гео Милев списание – „Везни“, тук няма място за „Въздишки“ (на Иван Мирчев), но за „Труд“ (на Иван Бунин) и „Вик за правда“ (на Лейди Уайлд). По заглавията се забелязва ясното желание за моделиране на поезията в услуга на живия живот.

„Пламък“ недвусмислено атакува всички функциониращи форми на власт

Маскирано зад анотацията „месечно списание за изкуство и култура“, списанието тръгва срещу държавата, Църквата и интелигенцията. Подобна съпротива към трите стожера на държавността носи характер на анархистично бунтарство.

Там е поместена и небезизвестната, но анонимна статия „И свет во тме светитя“, която осъжда принципно мълчанието на поета пред народната трагедия, а поводът за написването на статията са жестоките потушения на Септемврийското въстание.

Търпението на институциите се изчерпва и примката на списанието се затяга, след като биват отпечатани статиите „Полицейска критика“, „Държава и църква“ и „Театрални опити“, които намират място в не кой да е, а в пагубния за Гео Милев 7-8 брой от м.

ноември 1924 г., където е поместена и поемата „Септември“. Броят е конфискуван и съдебните процеси на Гео Милев като издател на списанието започват.

Държавната власт няма никакъв интерес да прояви милост заради очевидния бунт и незачитане органите на властта. Българската православна църква също – заради безцеремонното поставяне под съмнение на всичките ѝ участия в обществени въпроси: небезинтересното македонско освободително дело (наболяла политическа тема, дори и днес), личната нападка към видинския митрополит Неофит, а да не говорим за обвинението, че църквата е „спомощен институт на държавата“. На фона на всичко изброено, бледи откъм повод за опасения изглеждат критиката „Театрални опити“ или пък поемата „Септември“. Но само изглеждат. Всеки, който е запознат с идеите на Гео Милев, знае, че за него „поетът добива своето истинско призвание: да бъде преди всичко и само Човек. „Човек посред народа“. „Септември“, освен като чисто политически акт, е и фактическото отричане на Гео Милев от всеобщото поетическо мълчание. Такава роля има и „Театрални опити“, където Владимир Василев като директор на Народния театър е обвинен в най-тежкото за Гео Милев интелектуално престъпление:

Г-н директора чувства призиванието, което му налага времето; той трябва да даде на народа пиеси, които го унасят далеч от страшната действителност, да го унасят в мира на „красотата“, където душата може да забрави ужаса на действителността, където съзнанието заспива и не чува бойните призови на времето... (Милев 1924: 251).

„Пламък“ ревизира идеята за анонимността

Прави го категорично. Ако Пенчо Славейков, Владимир Василев или Константин Гълъбов използват анонимността в сферата на литературната интрига или литературната игра, то Гео Милев я използва като обществено оръжие. Така поне бихме го оприличили сега и с оглед на близкото историческо минало, в което анонимните статии задават тона на обществената мисъл (в българската действителност подходящ пример би бил министър-председателят от 1950 до 1956 г. Вълко Червенков), и с оглед на настоящето, в което анонимността бори статуквото с конспиративни теории. Оръжие, защото катализира обществени процеси, без да има заявена готовност да понесе последствията за думите си. Няма как да подминем (а и не искаме), че в контекста на двадесетте години да говориш, респективно да пишеш, е опасно. Затова и както се подразбира най-шокиращите статии на „Пламък“ излизат от името на редакцията. Излизат и с най-провокиращи имена („И свет во тме светитя“, „Полицейска критика“). Сега спорим за авторството на „И свет во тме светитя“ – дали я е написал един от най-големите анархисти в България – Георги Шейтанов, или самият Гео Милев, но действителна разлика няма. За изкуството на авангарда авторството само по себе си не е строга самостоятелна затворена художествена система, свързана с името на твореца, а е винаги отворено към одобрението и санкцията на другия, към потенциални гласове, с които с лекота се идентифицира. Вероятно това е и причината Гео Милев да не намира проблематични множеството заемки в поезията си, които критиката оприличава като „плагиатство“. Чисто формално разлика няма и защото Гео Милев нееднозначно заявява кой трябва да бъде отговорен за публикациите в едно периодично издание и като че ли сам подписва неофициалната си смъртна присъда: „Отговорност за сп. „Златорог“ носи редактора му, а на сътрудниците поотделно. То се разбира от само себе си“ (Милев 1924: 251).

Така и се случва. След като бива привикан в районното управление, Гео Милев безследно изчезва. Останките му са намерени през 50-те години в общ гроб край София.

Дотогава цялото му семейство не получава информация за това къде може да бъде намерен.

„Пламък“ нееднозначно съдейства за разпространението и развитието на анархо-комунизма в България

Показателно само по себе си е сътрудничеството на Георги Шейтанов, за когото стана въпрос в горния тезис, тъй като самият Шейтанов безспорно е един от най-изявените и преследвани от закона анархисти – обвиняван и съден за множество противозаконни прояви, сред които е и най-големият терористичен акт в България – атентатът в Църквата „Свети Крал“ (днес „Света Неделя“) през 1925 година.

„Пламък“ отпечатва значителен брой негови статии. Освен статията със спорно авторство „И свет во тме светитя“ от брой 1, в брой 2 забелязваме „Изкуството и човека“ от Георги Василев (Василев е бащиното име на анархиста). Така се подвизава и в повечето си авторски статии в списанието. Важно е да отбележим, че те (общо 7 на брой, без да броим тези със спорно авторство) често намират челни позиции в рубриката „Критика“, като изключим единствено рецензиите „Етиката на Кропоткин“ от бр. 4, „Анархизма“ и „Психология на анархиста“ от бр. 5, както и „Знамето на епохата“ от бр. 11. С оглед представените аргументи за прецизността на Гео Милев в конструирането на всеки брой, можем да се съгласим, че присъствието им в началото на рубриката поставя идеен фокус в броевете.

По-интересното е, че именно в брой 2 (посветен на смъртта на Ленин) „Изкуството и човека“ разисква проблема за социално-етичните системи, но не подминава и „руския опит“ като идейно опорочен:

Социалистическият идеал не дойде като израз на една постигната вече от масите духовна еволюция и по силата на това – осъществяването на социализма не се поде направо от трудещите се, а остана в ръцете на шепя свои адепти и функционери...“ (Василев 1924: 62).

Неоспоримо, на концептуално ниво статията „Начало“ в бр. 4 продължава въпроса за духовните търсения на личността (в това число и темата за изкуството и литературата), но през погледа на диалектическия материализъм на Маркс:

Почнем ли с „вечните образи“ на Платона, с „абсолютния дух“ на Хегеля, с „нештата в себе си“ на Канта и стигнем до неометафизиката на Ремке и Бергсона – пред нас се изправя суеверието на далечните ни предци, зад философското наследство на които надничат образът на политическата реакция (Василев 1924а: 135).

В пагубния 7-8 брой, посветен на първата годишнина от Септемврийското въстание, също отбелязваме авторово присъствие на Шейтанов – с поставената на челно място статия „Светлина и свобода“, която определя въстанието като „знамение“ и подбужда читателите към възраждане на борбата:

В днешното преходно и сурово време – в дванадесетия час, будните трябва да бъдат на стража (Василев 1924б: 234).

Ясна е посоката на статиите на Шейтанов – невинаги така гласно, но винаги ясно е посланието за революция. В последния издаден брой призивите добиват плътност през

философското обяснение: „Прави са онези, които се защитават. И те се борят. Ако в борбата си народът прибегва и до насилие, нека се попитат потисниците, какво са направили...“ (Василев 1925: 26).

Заради приемането на така наречения „Закон против анархистите“ още през 1907 година, само описаното в последната теза е достатъчна причина „Пламък“ да бъде конфискуван и да се търси съдебна отговорност за съдържанието на статиите. Това, което прави „Пламък“ най-ранния публицистичен „трол“ обаче, е именно хомогенността на описаните явления.

Цитирана литература:

Василев 1924: Василев. Г. Изкуството и човека. // *Пламък*, № 2, 1924.
<http://bgmodernism.com/Plamuk_g_01_1924_kn_2>, достъпно на 17.03.2021.

Василев 1924а: Василев. Г. Начало. // *Пламък*, № 4, 1924.
<http://bgmodernism.com/Plamuk_g_01_1924_kn_4>, достъпно на 17.03.2021 .

Василев 1924б: Василев. Г. Светлина и свобода. // *Пламък*, № 4, 1924.
<http://bgmodernism.com/Plamuk_g_01_1924_kn_4>, достъпно на 13.04.2021.

Василев 1925: Василев. Г. Знамето на епохата. // *Пламък*, № 11, 1925.
<http://bgmodernism.com/Plamuk_g_02_1925_kn_11>, достъпно на 13.04.2021.

Гълъбов 1920: Гълъбов. К. Жестокият пръстен.
<https://geomilev.com/BLK-5K.Galabov.html>, достъпно на 15.03.2021.

Милев 1924: Милев. Г. Театрални опити. // *Пламък*, № 7-8, 1924.
http://bgmodernism.com/Plamuk_g_01_1924_kn_7-8, достъпно на 15.03.2021.

Мирчев 1956: Мирчев. И. *Срещи с Гео*. София, 1956.

Нанков 2005: Нанков. Н. Баснята за блудния син: Гео Милев, Европейският модернизъм и българската лява критика.// *LiterNet*, 01.11.2005.
<https://litenet.bg/publish13/n_nankov/kritika/basniata.htm>, достъпно на 19.03.2021.

Пламък 1924: *Пламък*. 1924, бр. 1, Ред. Г. Милев. София, 1924.
http://bgmodernism.com/Plamuk_g_01_1924_kn_1, достъпно на 20.03.2021.

Янев 2005: Янев. Г. *Баща и син*. София, 2005.